



שערי יצחק

השיעור השבועי

מפי מרן הגאון
הרב יצחק רצאבי שליט"א
פוסק עדת תימן

נמסר במוצש"ק
יתרו
שבט ה'תשע"ט ב'ש"ל
בבית המדרש "פעולת צדיק"
בני ברק

לק"י

נושאי השיעור:

בעניין הנחת תפילין בזמן תפילת המנחה, אם זה אף במנחה של ערב שבת, ותשובה לשואל מדוע פסק מרן שליט"א בשע"ה דלא כמהרי"ץ מטעם שאילו היה רואה מהרי"ץ את דברי המקובלים היה חוזר בו, ומאי שנא ממה שפסק מרן שליט"א לגבי יולדת בשבת כדעת מרן השלחן ערוך ולא אמרינן שאם היה רואה את הספרים האחרים היה חוזר בו.

תשובות לשאלות (עשר נקודות) שהועלו לגבי העניין דלעיל בשו"ת אורן של חכמים מאת ידידנו הרה"ג אורן צדוק שליט"א.

המשך ביאור נוסח ק"ק תימן יע"א בברכת אשר יצר וכו' נקבים נקבים וחללים חללים מהם סתומים ומהם פתוחים.



כל הזכויות שמורות

יוצ"ל ע"י מוסדות יד מהרי"ץ בני ברק

טלפקס: 03-5358404. נייד: 050-4140741

דוא"ל: yad@maharitz.co.il

להאזנה לשיעור דרך הטלפון:

קול יהודי תימן – 072-33-23-642

שלוחה 6

קול הלשון – 03-6171031

מספר השיעור בדיסקים ובקו "קול יהודי תימן" – 480



השיעור מוקדש לעילוי נשמת ידידנו המנוח
הרב שלום בן יחיא יוסף זצ"ל, תנצב"ה.
נדבת בנו, ידידנו הרב עזרא הי"ו מבית שמש.
המקום ב"ה ירצה נדבתו, ויברך מעשה ידיו, מכל צרה ונזק יצילהו,
וימלא כל משאלות לבו ולבכם לטובה, אכ"ר.

השיעור מוקדש לעילוי נשמת ידידנו המנוח הרב שלום
בן יחיא יוסף זצ"ל, תנצב"ה.
נדבת בנו, ידידנו הרב עזרא הי"ו מבית שמש.

המקום ב"ה ירצה נדבתו, ויברך מעשה ידי, מכל צרה
ונזק יצילהו, וימלא כל משאלות לבו ולבכם לטובה,
אבי"ר.

בעניין הנחת תפילין בזמן תפילת המנחה, אם זה אף
במנחה של ערב שבת, ותשובה לשואל מדוע פסק
מרן שליט"א בשע"ה דלא כמהרי"ץ מטעם שאילו
היה רואה מהרי"ץ את דברי המקובלים היה חוזר בו,
ומאי שנא ממה שפסק מרן שליט"א לגבי יולדת
בשבת כדעת מרן השלחן ערוך ולא אמרין שאם היה
רואה את הספרים האחרים היה חוזר בו.

מהרי"ץ בסדר תפילת המנחה [תכלאל עץ חיים
ח"א דף פ"ז] ממליץ על הנחת תפילין בזמן
תפילת המנחה. זהו דבר שלא היה נהוג בעבר,
וגם לא בזמננו זה, אבל בתורת הידור וחומרא
זה מתאים, אבל כמובן לא לכל אחד, אלא
למי שראוי והגון לכך. ובתנאי שלא יסיח דעת
מהתפילין. צריכים גם לדעת אם יש בכך חשש
יוהרא, וזה תלוי לפי הציבור ולפי העניין.

כך כתב מהרי"ץ, טוב ונכון להדר ללבוש
תפילין במנחה. וכתב של"ה דף קי"ב ע"א,
נתפשט המנהג בכל ארץ ישראל ובכל מלכות
ישמעאל להניח תפילין אפילו במנחה, ועל
כיוצא בזה הזהיר בן תימא ואמר, 'הוי עז
כנמר', להעז פניו נגד המלעיגים, ולא ימנע
מעשות המצוה ע"ש. וכן כתב הרמ"ע מפאנו
סימן ט"ל, דמנהג כשר להניחם. וכתב הרב
כנסת הגדולה סימן רל"ב, שהיה מנהג רבו
להניח במנחה תפילין דרבינו תם. מהרי"ץ
בספריו מביא פעמים רבות דברים בתורת
הנהגה טובה, כמו לגבי ההכאה בזמן הוידוי על
הלב [דף נ"ח ע"א]. הוא לא כתב שכך המנהג, כי
ודאי שלא נהגו כן. אבל בתורת חומרא
ותוספת קדושה זה ראוי, וכל המחמיר, הרי זה
משובח. כל המהדר, ודאי שהוא עושה טוב
ונכון.

יתכן עוד שעיקר הסיבה שהביא זאת מהרי"ץ
היא בשביל ההמשך, לצורך עדות מנהג זקינו
מהרי"ץ – גם אני הצעיר ראיתי מורי זקני שהיה
מניח דרבינו תם במנחה. בעצם כתוב כאן שני
דברים. האחד שהיה מניח תפילין דר"ת, שזהו
גם חידוש. הרי מקובל בד"כ לנהוג כפי מה
שפסק מרן הש"ע [סימן ל"ד] כי לא יעשה כן
אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות. אלא
שמנהג זה מתאים לזקנו, כי הוא היה מפורסם
בחסידות, אבל אחרת, יש בכך משום יוהרא.
הרי שם משפחתו הוא צאלח, כלומר צדיק. הוא
היה מהמנהיגים של העיר, ומגדולי התורה.
בודאי שמנהג זה אצלו לא היה מתפרש
כיוהרא. והחידוש השני, כי זקנו של מהרי"ץ,
לבד ממה שהיה מניח תפילין דר"ת, הוא היה
נוהג זאת בתפילת המנחה.

מוסיף מהרי"ץ ואומר, ועיין בספר אור הישר,
סגולת תפילין במנחה להכניע החיצונים, ע"ש.
בד"כ אנשים לא זוכים לקיים את המצוה הזאת
בתפילת המנחה, ובפרט שטרודים ועסוקים.
אבל יש לנו "דחיפה" ממהרי"ץ, לכל מי שירצה
לעשות זאת.

מה שכן נהוג בציבור להלכה ולמעשה, זה
להניח תפילין במנחת התעניות. בצומות
מקובל בכל קהילות תימן שמניחים תפילין
במנחה. אז הציבור פחות עסוקים וטרודים. מה
גם שיש בכך חיזוק ותוספת לתפילה, שתהיה
יותר באימה ויראה. ומפני עוד כמה טעמים
שכבר כתבנו אותם בס"ד [בעיני יצחק על ש"ע
המקוצר סימן ק"ב הערה ל"ב].

עתה אנו דנים על ערב שבת. האם גם במנחת
ערב שבת אפשר להניח תפילין, או שלא? על
זאת מדבר מהרי"ץ בשורות שאחרי כן. ואמנם
הוא לא מדבר במפורש על תעניות, אלא על
מנחה שבכל יום, לאותו שמתנהג במדת
חסידות. הוא גם לא מדבר על המנהג, אלא על
מה שדנו הפוסקים בזה.

הביא את שיטת החמדת ימים לקראת הסוף, מכך נראה שזו הדעה העיקרית לפי דעתו.

בכל זאת למעשה אנו נהגנו ונהגנו בשנים האחרונות שלא להניח אז תפילין. פרסמנו בכתב ובע"פ כמה פעמים שעדיף שלא להניח. אמרנו כי הגם שהחמדת ימים סובר שיש להניח תפילין, כיון שמדובר כאן עפ"י הסוד, ורוב המקובלים אחרי החמדת ימים נקטו שלא כמוהו, יש לנהוג כמותם. החמדת ימים היה לפני כשלוש מאות או שלוש מאות וחמשים שנה. ורוב המקובלים שבאו אחרי דחו זאת, ואמרו כי אדרבה, לפי הסוד עדיף שלא להניח. הוספנו עוד ואמרנו כי איננו חולקים על מהרי"ץ, כי אם הוא היה רואה זאת היה מודה.

על הדבר הזה קיבלתי מכתב מידידנו הרב אלון שלום יצ"ו מהעיר יבנה ת"ז. הוא שואל שאלה טובה, ונהייתי מהשאלה. אומרים שפעם מישהו שאל את החזון איש איזו קושיא טובה. הוא בא לומר אח"כ את התירוץ. אמר לו החזון"א, חכה בבקשה, אני עוד רוצה ליהנות מהקושיא... זו קושיא כ"כ טובה, עוד מעט נשמע את התירוץ. עצם השאלה שלו טובה איך שהוא סגנן אותה, וממש שמחתי מכך.

וכך הוא כתב, כבוד מוריננו ורבינו גאון עוזנו מרן הגר"י רצאבי שליט"א.

ברצוני לברר עניין מסויים שבשכלי הדל לא הבנתי.

כת"ר כתב בש"ע המקוצר חלק ב' סי' ע"ב, בדין יולדת שאין מונים לה מעת לעת אלא כדעת מרן הש"ע סימן ש"ל, וכן סימן תרי"ז. ישנה שאלה חמורה, הנוגעת הן לשבת והן ליוה"כ"פ. הוא מתחיל בזה, ומשם הוא מגיע לנושא התפילין.

הרי יולדת בשלושת הימים הראשונים היא בסכנה, ומחללים עליה שבת, ואפילו אומרת שאינה צריכה. וכן לגבי יוה"כ"פ, אם היא ילדה בערב כיפור, או יומיים לפני כיפור, עד שלושה

עוד כתב שם, דבערב שבת אין להניח תפילין, שכבר נתנוצץ קדושת שבת ע"ש. ועייין באר היטב סימן ל"ז ע"כ. הרי בשבת אסור להניח תפילין, כיון שהם נקראים אות, וגם השבת נקראת אות. אומר בספר אור הישר שאין להניח תפילין במנחת ער"ש, כיון שאז כבר מתנוצץ קדושת שבת. כבר עכשיו אורה של השבת מתחיל להאיר בעולם, לכן אין ראוי להניח אז תפילין. והרב חמדת ימים חלק על הרמ"ע, וכתב דלפי הנגלה גם בנסתר, צריך להניחם גם במנחת ערב שבת.

משמע שמסקנת מהרי"ץ היא שצריך להניח תפילין גם בערב שבת. הן לפי הנגלה, והן לפי הנסתר. לפי הנגלה, היינו הפשט, ודאי שנראה שצריך להניח גם אז. הרי הגמ' דנה במי שהיה מונח עליו תפילין בבין השמשות, ונפסק בשלחן ערוך וסי' כ"ט, אין לברך שום ברכה כשחולץ תפילין, אפילו כשחולצם ערב שבת בין השמשות יעו"ש. גם במס' סנהדרין דף ס"ח ע"א, מובא המעשה על רבי אליעזר בן הורקנוס. כשחלה רבי אליעזר נכנסו רבי עקיבא וחביריו לבקרו. הוא יושב בקינוף שלו, והן יושבין בטרקלין שלו. ואותו היום ערב שבת היה, ונכנס הורקנוס בנו לחלוץ תפיליו. גער בו ויצא בניזיפה. אמר להן לחביריו, כמדומה אני שדעתו של אבא נטרפה. אמר להן, דעתו ודעת אמו נטרפה, היאך מניחין איסור סקילה ועוסקין באיסור שבות? רואים שעדיין היה רבי אליעזר בכניסת שבת עם תפילין. וגם בנסתר, אומר החמדת ימים שאין בעיא, וצריכים להניח תפילין אז.

למעשה, נהגו כמעט כולם ברוב הקהילות להניח תפילין במנחת ער"ש. חושבני שעיקר הסיבה שנפוץ המנהג הזה, אעפ"י שעיקרו שנוי במחלוקת, אם זה ראוי או לא, כיון שנטיית מהרי"ץ היתה להכריע כפי החמדת ימים. בפרט זה הכריע לגבי הקהילות שמתפללים בלדי. אפילו שמהרי"ץ ראה שיש דעות אחרות, הוא הסביר פנים לשיטת החמדת ימים. מהרי"ץ

ימים, הרי היא פטורה מהתענית, ואפילו אם היא אומרת שהיא מרגישה טוב. אפילו אם הרופאים אומרים שהיא יכולה לצום. היום כנודע השתכללו המכשירים כ"כ, ועם כל זאת הם אומרים שהיא יכולה לצום, למרות זאת ההלכה שהיא פטורה מהתענית. כי אחרי הכל אי אפשר לדעת, אולי יזיק לה בעתיד. ואין לנו אלא מה שכתוב בהלכה [בסימנים הנ"ל] ששלושה הימים הראשונים היא פטורה מהתענית, ומחללים עליה שבת, ואפילו אם היא לא צריכה לזה.

השאלה נשאלת כיצד מונים את ג' הימים האלו. האם כמו שבדרך כלל מקובל שמקצת היום ככולו, או שצריך ג' ימים מעת לעת. נפ"מ למשל אם יוהכ"פ יחול ביום ד', והיא ילדה ביום ראשון אחה"צ בשעה חמש לפני השקיעה. אפשר לומר כי מקצת היום הראשון חשוב אחד, ויום השני שניים, ויום השלישי שלוש, וכשהגיע כיפור, כבר עברו שלושה ימים, והיא צריכה לצום אם היא אומרת שהיא יכולה.

אפשר לומר גם שהולכים מעת לעת, וכיון שילדה ביום ראשון בשעה חמש, אזי השבעים ושתיים שעות נגמרים ביוהכ"פ בשעה חמש, וממילא היא פטורה מהצום עד שעה זו ביוהכ"פ עצמו. ומה שאמרנו מאה ששים ושמונה שעות, הכוונה לשבעה ימים, שמונים אותם מעת לעת, שהרי אותה המחלוקת נוגעת גם לדין ז' ימים, ממתי מונים אותם, האם לפי מקצת היום ככולו, או לפי השעות, והם קס"ח שעות. לפי הדעה שמונים מעת לעת, אזי לשלושה ימים מחשבים ע"ב שעות, ולשבעה ימים מחשבים קס"ח שעות.

מין פוסק לחומרא שהולכים לפי הימים, והיא חייבת לצום. ופירוש הדבר שאם למשל חלה לידתה בשבת, הרי בשבת הבאה כבר נחשב שעברו ז' ימים, כי שבת נחשבת ליום הראשון, ויום ראשון בשבוע נחשב ליום השני, וכן הלאה, כך יוצא ששבת מגיעה ביום השמיני, והיא

צריכה לצום. אבל אם נאמר שהמניין הוא לפי מעת לעת, הרי הוא נכנס לשבת. לכן אם ילדה באותה השבת בצהריים, עד השבת הבאה בצהריים יש לה דין שבעה ימים, שזה תלוי אם אמרה צריכה אני, מחללים עליה את השבת, ואם אמרה שאין צריכה, אין מחללים עליה את השבת.

זה היה הנדון שעליו דיברנו בעבר, ופעם אכן הגיע לידינו שאלה כזאת ופסקנו להחמיר כדעת מרן. מאידך בספר לוית חן חולק על כך, והוא פוסק שהולכים מעת לעת שלא כמרן. הגרע"י פסק שלא כמרן, להקל כפי מעת לעת.

ועתה אותו השואל מקשה כך, ובהערות עיני יצחק שם כתב כת"ר בהשגותיו על הגרע"י זצ"ל בספרו לוית חן, וכן חזו"ע ימים נוראים, עמש"כ שם שאילו מרן הש"ע היה רואה את הראשונים הללו שכתבו להקל למנות מעת לעת ובפרט בספק נפשות, היה חוזר בו. טוען הגרע"י כי למרות שמרן הש"ע פוסק לחומרא, הרי הרבה ראשונים שלא ראה אותם מרן, פוסקים להקל. אילו מרן היה רואה אותם היה מסכים להקל ג"כ, לכן פוסק הגרע"י בסכינא חריפא, כי יש להקל בזה.

ועל כך כת"ר כתב שאין זה מוסכם לומר כך על מרן הש"ע. ועוד שעל ידי ריבוי הספרים שנתגלו ונדפסו בזמנים אלו, נצטרך ש"ע חדש. ולכן קי"ל כדעת מרן גם במקרה הזה.

כך כתבנו בעיני יצחק על ש"ע המקוצר הלכות יולדת [סימן ע"ב הערה ז], והראוני בספר שדחה את השגותינו שם, על מה שפסק להקל בהחלט למנות מעת לעת, דלא כמרן השלחן ערוך וכו'.

הנה מרן פסק בסימן תרי"ז סעיף ד' דאין מונים אותם מעת לעת וכו' וכן יש לנקוט לדינא אעפ"י שכמה אחרונים צידדו להקל כדאיתא במשנה ברורה וכף החיים שם.

דוק ותשכח, ואוזן מלין תבחן דברים המצודקים. [ואגב, ידוע כי יש עוד ספרי ראשונים בכת"י שעדיין לא נדפסו]. זה מה שכתבנו בכל הנושא הזה.

עתה נחזור לטענת הרב אלון שלום, ועל כך כת"ר כתב שאין זה מוסכם לומר כך על מרן הש"ע. ועוד שעל ידי ריבוי הספרים שנתגלו ונדפסו בזמנים אלו, נצטרך ש"ע חדש. ולכן קי"ל כדעת מרן גם במקרה הזה. נכון שיש אומרים כמו מרן ויש חולקים על זה, אנו פסקנו שיש ללכת כדעת מרן.

נגיד רק את השורה התחתונה. למעשה זה לא בדיוק כך. זו שאלה קשה בהרבה מקומות, כי מתגלים ספרים שמרן לא ראה אותם, מה עושים אז? למעשה אנו מתחשבים בזה, ולא שאנו אומרים כי מה שנפסק בש"ע הוא כהלכה למשה מסיני, אלא מצרפים זאת עם עוד דברים. אנו לוקחים בחשבון שיטות אחרות לצרף אותם. גם במקרה הזה פסקנו כי באופנים שהאשה חלשה במיוחד בטבעה, ויש חשש סכנה, נסמוך על החולקים. לקחנו את השיטות האלו בחשבון, אבל לא מקילים בשופי ובהחלט, בלי שום חשבון.

ובפרט שכיום בזמננו הרופאים אומרים כי אפילו ביום השני ללידה מבחינתם, אין סכנה לאשה שתצום. בד"כ הרופאים אומרים שאין בזה סכנה. והגם שאיננו סומכים על הרופאים, כיון שסוף סוף יש בזה מחלוקת, והש"ע פוסק לחומרא, בודאי שנקח את דבריהם בחשבון. אבל אם היא חלשה, מקילים בזה.

מוסיף הרב השואל הנ"ל, ועוד, זו אחת מן ההוכחות שכת"ר כתב בספרו נר יו"ט, שאין לברך על נר יו"ט מחשש סב"ל, גם לשיטת הגרע"י זצ"ל, שאילו מרן היה רואה דברי הראשונים שאין לברך היה חוזר בו. הרי מרן פסק לברך על נר יו"ט, ולא ראה שיש פוסקים אחרת. אמנם טענה זו לשיטתו היא לדעת

והוספתי וטענתי עוד בתשובה הזו המובאת בעיני יצחק שם, שאם נלך לפי השיטה הזו האומרת שאם נמצא ראשונים שכתבו שלא כמרן, נפסוק שלא כדעתו. שהרי זו השאלה שאנו דנים עליה כעה, מה יהיה כשאנו מוצאים ראשונים שמרן לא ראה אותם, ולא הגיעו לידו. הוא לא מביאם בבית יוסף, ולפי כל החיבור שלו, מובן שהספרים הללו לא היו בהישג ידו. ואפשר אולי לומר שאם הוא היה רואה אותם, היה מודה. מה שהוא פסק בש"ע אחרת, כיון שאלו הספרים שהיו לפניו, ואם היה רואה את אותם הראשונים, היה מודה לדבריהם.

כתבנו כנגד הטוען כך, ונראה עוד להוסיף, שאילו נבוא למדה זו, הנה על ידי ריבוי ספרי הראשונים שנתגלו ונדפסו בזמנים אלו, נצטרך לש"ע חדש שיהא בכל סימן וסימן שינויים ממה שפסק מרן. אם זה כך, שכל כך הרבה ספרי ראשונים נדפסו מזמן מרן הש"ע שהיה לפני כארבע מאות שנה עד זמננו. כמה ספרי ראשונים התפרסמו מזמנם עד זמננו. אפילו עוד היום בזמננו נדפסים ספרי ראשונים חדשים, ויש עוד ספרים שהם עדיין בכתבי יד, כי ישנם אנשים אספנים שמחזיקים ספרי ראשונים, ואינם רוצים להדפיס אותם. אצלם זה בגדר "אנתיקה". לא איכפת להם מהתועלת שתהיה לגבולות התורה בהדפסת הספרים. אבל הקב"ה אומר [קהלת ג', א'] **לֹפֶל זָמָן...** כשיגיע הזמן יידפסו הספרים האלו.

ונחזור לטענה שהעלינו, שאם כדברי הלויית חן, אזי בכל סימן וסימן נצטרך ש"ע חדש. כי יש עוד הרבה ראשונים שהתגלו.

הוספתי שם באות ד' [דף ר"נ], לעניין מה שהוספתי שאם נאמר כשיטתם דאילו היה רואה מרן היה חוזר בו, הנה ע"י ריבוי ספרי הראשונים שזכינו ונדפסו ער זמנינו, נצטרך לשולחן ערוך חדש וכו', השיב שדברים אלו לא ניתנו אפילו להיאמר, וכל שכן להיכתב ע"כ. על זה אין צריך לכתוב תשובה, אדרבה פוק

הגרע"י, שניתן לומר אילו מרן היה רואה את דברי הראשונים וכו'...

עד כאן ההקדמה. ושאלתי היא, שמעתי שיעור שבועי של כת"ר פרשת ויגש ה'תשע"ד, ובו הרב דיבר על עניין תפילין במנחה שחל עשירי בטבת בערב שבת. בלוח שלנו, לא יכול לחול שום צום בערב שבת, חוץ מעשירי בטבת. וזה תמצית דבריו. למעשה נתפשט המנהג, אם לא בכל המקומות אז ברוב המקומות, שמניחים תפילין עפ"י הכרעת מהרי"י, אבל נראה לנו שאם מהרי"י היה רואה שרוב המקובלים חלקו על זה, היה מודה שאין צריך להניח. לכן לכתחילה למסקנא, הכי טוב לא להניח. ואם מהרי"י היה כאן, היה מאשר זאת שעדיף שלא להניח, למרות שכתב להניח. ואם ישנו ציבור ששואל מה עדיף, א"כ נאמר שעדיף שלא להניח, ע"כ.

א"כ נשאל מאי שנא? הרי בדברים לעיל שהוזכרו, דעת כת"ר שאין לומר זאת על מרן הש"ע. ואולי כוונתו גם אם אח"כ חלקו עליו, ואולי לא ראה דבריהם. לאור זאת, מדוע על דברי מהרי"י כן נאמר שאילו ראה דבריהם היה חוזר בו? אולי גם לא היה חוזר בו, והרי יכול להיות שעוד דברים ניתן לשנות בדברי מהרי"י אם ניתן לומר כך, "ונצטרך פירוש עין חיים חדש"? (עפ"י דברי כת"ר לגרע"י שנצטרך ש"ע חדש). מה אתה אמרת, שצריך ש"ע חדש? אז גם נצטרך עין חיים חדש...?

כבר אמרתי לכם שנהניתי מהקושיא. טוב שהוא חידד זאת.

ותשובתו מהרה תצמת, ויאיר עינינו בדברי תורתו.

ביקרא דאורייתא.

השותה בצמא את דברי קדשו.

אלון ב"ר יהודה שלום. יבנה.

זו שאלה טובה. תחילה נראה, עוד לפני שניכנס לגופו של עניין, כיצד מהרי"י מתייחס למי שאומר דברים אחרים ממה שכתב בעין חיים. האם הוא מתנגד בשצף קצף שלא יחלקו עליו, או שהוא אדרבה, שמח לשמוע דעות אחרות.

בהקדמתו לסידור הוא כתב על חיבורו כך. אמור יאמר העבד בתחנה ובקשה לפני רבותיו בקידה והשתחויה. שימו לב איך מהרי"י מדבר בענווה מרובה. הנה לא נעלם מעיני עיני הדיוט, מיעוט ערכי עלי, כי בער אנכי מאיש ולא בינת אדם לי, להבין לעצמי הצריך בפירוש התפלות אשר יסדו הראשונים אנשי כנסת הגדולה לפי הפשט. וכל שכן להבין לאחרים ללמד דעת את העם, כי מה אתי ולא עמם הוא, ומה ידעתי ולא ידעו הם.

האמנם זאת אשיב אל לבי, כי אף על פי שידעתי והיכרתי שאין ידיעתי כלום לאחרים, סוף כל סוף הנה התועלת לעצמי ולבני ולאשר כגילי, גלויה ומודעת בכל האר"ש, מכמה צדדים. אי בעית אימא קרא, אי בעית אימא סברא. כי יהיו דברי אלה חקוקים לי למשמרת לבל אשכחם לרוב טרדות הזמן אשר כל יום מוסיף והולך, ואין לך יום וכו'.

שנית, כי בהיותם רשומים כאן באות אמת, אם הימצא ימצא לי לאחר זמן, סברא היפך מה שכבר עלה במצודת עיוני החלושה, אעלנה גם עלה בספר ליקוטי, ויתברר האמת לכבוד בעל האמת. כיון שהדברים מסודרים לי, אם נמצא אחרי כמה שנים איזו סברא אחרת, הנני יכול לסנף אותם. ואם יהיו שתי הסברות נכונות וישרות ואמתיות, מה טוב, ודרוש וקבל שכר. ואם אמצא לרבותי טעם או סברא באיזה ענין ממה שאנו מדברים בו, הן יהיה דבר חידוש שלא התעוררנו עליו, הן שיהיה חולק על דברינו, הן שיהיה מסכים למה שכתבנו, עם כל זה יהיה נקל עלי רשימתו כאן בצד הדיבור שעליו באה אותה סברא או אותו פירוש. והמעייין יעיין ויבחר את אשר יראה בעיניו לקרב ולא לרחק.

שערי יצחק – השיעור השבועי

עפ"י הקבלה ישנו נידון איך להבין, האם להעדיף להניח, או שאין להניח. ולמרות שמהרי"ץ הביא את החמדת ימים שנודע בזמנו, למעשה, כל המקובלים שקמו אחרי החמדת ימים, ואינני רוצה להוסיף ולומר שהם גדולים וטובים ממנו, וכמו החיד"א והרש"ש ועוד רבים, אומרים שזו טעות. זה לא נכון. מי שמבין את הסוד לעומק מגיע למסקנא שאין להניח תפילין.

לכן אין לי ספק שאם היה רואה זאת מהרי"ץ הוא היה מודה. הרי החיד"א והרש"ש שרעבי היו בזמן מהרי"ץ עצמו. ספריהם עוד לא התפשטו והגיעו לידי מהרי"ץ. הם ממש היו בני אותו הדור, והוא לא ראה את ספריהם. וכיון שמהרי"ץ לא נכנס פה להכריע, אלא קיבל את דברי החמדת ימים, וטען שכיון שהוא אומר כך, הרי זה מקובל עליו. יש מקום לטעון כי כיון שרובם ככולם ראו את הסברא שלו, ודחו אותה, גם אנו צריכים לקבל זאת. כי כל השאלה כאן היא מה הקבלה אומרת, והרי המקובלים העיקריים אומרים שזה טעות.

אין זה דומה למחלוקת מצויה, ראשונים או אחרונים, שיש אומרים כך, ויש אומרים כך, ואנו פוסקים באופן כזה או אחר. כל השאלה כאן, היא רק מה צריך להיות עפ"י הסוד. בעז"ה אנו נוסף ונסביר זאת בהמשך ביתר עומק.

בספר ברית יעקב [סופר, סימן מ"א, דף ש"י] כתב בזה"ל, וקבלתי ממור"ר הגאון המובהק שר התורה והיראה רבי בן ציון אבא שאול שליט"א (זצ"ל), "שחש ושלום לומר שהואיל ומצינו בראשונים שנדפסו בזמנינו דברים שמרן ז"ל לא ראה, שאם היה רואם היה חוזר בו". וכשאחד טען שחיפש ומצא בראשונים שנדפסו עכשיו מכתב יד דלא כמרן ז"ל, אמר לו מור"ר הגאון הנזכר שליט"א "תחפש בראשונים שנדפסו עכשיו ותמצא גם כמרן ז"ל", עד כאן שמעתי ממנו ודפח"ת.

ובין כך ובין כך, הכוונה הולכת סובבת אל מקום אחד, ומנייהו ומינן יתקלס עלאה. וקמי שמיא גליא כי לא לכבודי ולא לכבוד בית אבא יצאתי מגדר מחיצתני, כי מה אני ומה חיי לדעת מה יעשה ישראל.

מהרי"ץ בהקדמתו לפירוש ההושענות ועץ חיים ח"ב דף ס"ב ס"ג כתב עוד דברים שממש מרגשים. אחלה פני המעיין שאם יראה במה שכתבתי דבר אשר לא יכשר בעיניו ויש לו פירוש אחר טוב ממנו, אל ידינני לכף חובה וכו'. ולכן אחלי אדוני תדינני לכף זכות, ואם יש למעיין פירוש אחר נכון, ונראה לו שהוא טוב ויפה מאשר כתבתי, יעלנו בכאן על הגליון. הרי יש לך מקום, אז תרשום את ההערה. ואם אראנו, אם אראה את הערתך, אחבקנו ואנשקנו.

אני חושב שגם אצלינו, מהרי"ץ יחבק וינשק אותנו על ההערה הזו. ואף שאנו מדברים על הלכה, ומהרי"ץ כאן מדבר על הפירושים, הנה לפי מה שכתוב בהקדמה לעץ חיים, זה כולל הכל.

עכ"פ הרי אפשר לומר שלא כתב כן מהרי"ץ אלא מרוב ענוותנותו, אבל למעשה זה לא נוגע אלינו. אעפ"י שמהרי"ץ כתב זאת, סה"כ התקבלו הוראותיו. וצריכים לומר כי כשם שהתקבלו הוראות מרן, אצלינו התקבלו הוראותיו גם של מהרי"ץ, ואולי לא צריכים לזוז ממה שהוא כתב.

לכן אני רוצה בס"ד להסביר את החילוק. לבאר שאין קשר בין שני הדברים דלעיל.

צריכים להבין את הנקודה. מהרי"ץ לא הכריע בנושא שלנו. היה ויכוח מה העיקר עפ"י הסוד. הרי אנו רוצים להניח תפילין בשביל לקיים מצווה, ויש לנו בעיא שרבים מהמקובלים אומרים שזה לא כדאי. אז עתה אנו רוצים בקום עשה לנהוג כביכול איזו הנהגה טובה, בזמן שיש אומרים כי בדיוק הפוך, אתה עושה לא טוב.

ומצאתי אחר כך שכדברים הללו ממש אמר גם מרנא ורבנא החפץ חיים זצ"ל, שבנו מהרב אריה ליב ז"ל בספר תולדות אביו (דף פ"ה) כותב שאמר לו אביו "בני אם דייקת ומצאת בראשונים סברות אחרות בשביל זה אינה מופרכת שיטת השלחן ערוך, וכשיצאו לאור כתבי יד מרבתינו הראשונים תמצא בוודאי חברים לשיטתנו של מרן ז"ל, וכמו שנזכרנו בזה כמה פעמים". ע"ש. והן והן דברי מור שליט"א. וכיו"ב ראיתי שכתבו גם גאוני תונס ז"ל, והביא דבריהם הגאון מהרמ"ך ז"ל בספרו הלכה למשה ח"ב (מערכת מ' אות ב') ע"ש. וכן מתבאר שנקט מר בריה הגרא"ך ז"ל בספרו ברית אברהם (מערכת ס' סוף אות א') דגבי מרן ז"ל לא אמרין דאילו היה רואה דברי הראשונים היה חוזר בו עשה"ט.

ובוא ואראך דוגמא לדברינו, דהנה הגאון בעל ערך שי ז"ל, שעליו העיד הגאון המובהק מהר"מ אריק ז"ל שהערך שי היה הגדול הראשון בימיו, כתב בספרו שו"ת תשורת שי ח"א (סימן תט"ו) "והנה הבית יוסף מחמת שלא ראה בראשונים שכתבו כהרמב"ם החליט לדינא כהרא"ש והראב"ה כי המה הרוב ע"ש. אבל התוספות, ותוספות רבינו יהודה, והריטב"א, והראב"ד, והכלבו, והתשב"ץ פסקו כהרמב"ם, דמעתה הם הרוב ואפשר אם היה הבית יוסף רואה אותם היה פוסק כמותם" ע"ש.

וכבר בא חכם וכתב בספר ברור הלכה (סימן קי"ד) שאדרבה נהפוך הוא, ושרוב הראשונים סוברים כדברי מרן ז"ל, שהן סובר רש"י, והאור זרוע, והרא"ה, ותלמיד הרמב"ן, והרב המאירי, ורבינו ירוחם, ובעל האגודה, ומהרי"א טירנא, ועוד, והאריך בזה ע"ש. וזה בבחינת כל דבר שהיה בכלל ויצא מן הכלל ללמד, לא ללמד על עצמו יצא אלא ללמד על הכלל כולו יצא, ודוק היטב. כל דבר אפשר לטעון ולומר, מי קובע מה סוברים הרוב?

זו הנקודה הראשונה לשיטה זו האומרת שאין לשנות ממה שפסק מרן. והדבר השני הנוסף שם [בהמשך דף שי"א] שהביא משו"ת כפי אהרן נידון בנוגע לדעת מרן הב"י בזה"ל. ובהיותי בזה ראיתי לגאון ירושלים הרב החסיד מהר"א עזריאל ז"ל בשו"ת כפי אהרן ח"א (חושן משפט סימן ה' דף קי"ח ע"א) שכתב "נמצינו למדים דהרא"ש והטור והנמוקי יוסף והתשב"ץ כולם פה אחד סברי בדעת הרמב"ם דממי שירצה יגבה, וכן הסכימו רבינו ישעיה והרא"ש והטור, ואם כן שפיר מצינן למימר דהאף אמנם מרן הבית יוסף פסק כבעל העיטור והראב"ה וכ"כ בשלחנו הטהור, מ"מ מרגלא בפומייהו דרבנן פוסקים ראשונים ואחרונים לומר דאילו היה רואה פוסק פלוני דברי פוסקים פלוני ופלוני שקדמוהו שלא כתבו כדבריו היה חוזר בו, ואם כן אף אנן נמי נימא דאילו מרן הבית יוסף ז"ל היה רואה דברי הנמוקי יוסף והתשב"ץ שהבינו בדעת הרמב"ם כדעת הטור וגם מפורש בדברי התשב"ץ שאף הרא"ש הבין כן בדעת הרמב"ם, וגם כי הנמוקי יוסף כתב שכן דעת הרי"ף, ונמצא לפי זה ששלושת עמודי ההוראה אשר דרכו של מרן ז"ל בכל המקומות לסמוך שתי ידיו עליהן ולפסוק הלכה כמותן קיימי בשיטה אחת, ואין לנו אלא דעת הרמב"ן והרשב"א שכתבו בדעת הרמב"ם שדעתו כבעל העיטור, וכנגדן הרא"ש והטור והנמוקי יוסף והתשב"ץ הבינו בדעת הרמב"ם בהפך, פשיטא דאליהן שומעין, אלא דכד דייקנין שפיר כל זה אינו מעלה ארוכה ומרפא, דמה שכתבו דאילו היה רואה מרן ז"ל דברי הנמוקי יוסף והתשב"ץ היה פוסק כרא"ש, אינו הכרח גמור, דאכתי איכא למימר דאפילו שהיה רואה דבריהם, לא הוה חייש להו, אחרי שהרמב"ן והרשב"א כתבו בהפך בדעת הרמב"ם ולהם שומעין, שהם היו בקיאים בדברי הרמב"ם יותר וכידוע עכת"ד וע"ש. הרי שאינו כלל פשוט כמו שחשבו כמה, וחילוקים וגדרים נאמרו בו.

חיים סימן ל"ב די"ז ע"ג) כתב "ואני תמה על הט"ז, שמי כמוהו מפלס מעגלי נתיבותיו בדרך הישר, והוא ידע את מרן הבית יוסף אשר אין דוגמתו, וכל התלמוד והפוסקים לוטה בעין שכלו" וכו' ע"ש.

צרף לכך שמרן ז"ל בנה ספר השלחן ערוך על פי תלת עמודי ההוראה, הרי"ף הרמב"ם והרא"ש זכרונם לברכה, וכמפורסם, וכרכתב מרן ז"ל בהקדמתו לספר בית יוסף, וע"ע לגחיד"א ז"ל בברכי יוסף חו"מ (סימן כ"ה אות כ"ט) ובשם הגדולים (ערך בית יוסף) וחקרי לב אור"ח (ס"ס צ"ו), והרי הרי"ף והרמב"ם ז"ל ראו דברי כל רבותינו שקדמום, וכדכתב הרדב"ז ז"ל בתשובותיו (סימן אלפים רס"ה) "קבלה בידנו שהרי"ף והרמב"ם ראו כל דברי הראשונים" ע"ש, אשר על כן כשפסק מרן ז"ל כהני תלת עמודי ההוראה, נכללו בזה נמי דעות כל שאר הראשונים, ותו לא שייך למימר אילו היה מרן ז"ל רואה להם היה חוזר בו, ואדרבה יש מקום לומר שאם מצאנו דעות ראשונים שלא הובאו ברי"ף ברמב"ם וברא"ש, שמעינן מיהא דלא סבירא להו כוותיהו, וכרכתב הרדב"ז (שם) "הרי"ף והרמב"ם ראו כל דברי הראשונים וכל שכן דברי בעל הלכות גדולות שהוא מהמפורסמים וכיון שלא כתבו דבריו, משמע דלא סוברים כוותיה". כבר הכל ידוע, ונלקח בחשבון.

עוד שם בנוגע לאיזו תקנה מאת אחד מהגאונים, שלא נזכרה בדברי הרי"ף והרמב"ם. וכ"כ בשו"ת הריב"ש (סימן ק"ו) "הרי"ף והרמב"ם לא הזכירו כלל תקנת שום גאון כנראה שלא חשו לדברי אותם גאונים". הם פסקו אחרת. וכי אתה מצאת משהו שהם לא ידעו? הכל כבר מוכר וידוע. ומהרש"ל ז"ל בים של שלמה חולין (פ"ו ס"ס י"ז) כתב "אם היה ממש ברברי הגאונים, אי אפשר שלא הביאום הרי"ף והרמב"ם" ע"ש, והובא בט"ז יר"ד (סימן כ"ח סקט"ו) ע"ש. ופשוט דהוא הדין נמי לרא"ש ז"ל, ובשו"ת בני משה (שלטון סימן

אי אפשר להביא רשימה של ספרים וכו', תמיד צריך לדעת מי אמר מה. כיון שגדולי העולם כהרמב"ן והרשב"א אומרים זאת בדעת הרמב"ם, מניין לך שמרן יחזור בו? בגלל שמצאת כמה ספרים? צריך לדעת תמיד את משקל הפוסקים, ומי יותר גדול, והגדולים מסתמא מכוונים יותר את האמת בדעת הרמב"ם. ולכן אם מרן פוסק כך, אין משמעות להביא ספרים שאומרים אחרת, אם גדולי עולם שראה אותם מרן לומדים אחרת בדעתו.

עוד בהמשך שם [בדף שי"ב] הוא כתב כך, אבל תמה אני אם גבי מרן ז"ל שייך למימר הכי, אחר שכמעט כל ספרי רבותינו הראשונים היו תחת ידו, וכדכתב הגאון חיד"א ז"ל בברכי יוסף (אורח חיים סימן קנ"ח אות ג' ד"ה אבל) "מרן אתו ספרן של צדיקים והמה בכתובים בכתב יד", ובמחזיק ברכה (יורה דעה סימן ה"ד אות ח' סר"ה הדרן) כתב הגחיד"א ז"ל "זה מפורסם דאשתכחו באמתחיה דמרן ז"ל רוב ספרי הראשונים כתב יד כידוע", וכ"כ עוד הגחיד"א ז"ל בשו"ת יוסף אומץ (סימן ב' ד"ה והנה) ובספרו שם הגדולים (ערך רבי צדקיה וערך רש"י ד"ה איברא) ע"ש. ופשיטא שמרן ז"ל בשעה שערך וכתב דבריו חיפש וביירר בכל דברי הראשונים שהיו אצלו, והגר"י ידיד הלוי ז"ל בשו"ת ימי יוסף בתרא (חושן משפט סימן י"ז דף שט"ז) כתב, "איך נוכל להאמין ולומר שמרן ז"ל כותב ולא יראה דברי הרא"ש שהוא אחד מעמודי ההוראה, דאפילו בסתם חכם ופוסק ודאי פותח ורואה מה שכתב הרא"ש וכל שכן גדול אדונינו מרן ז"ל שכל דברי התלמוד והפוסקים הראשונים, כהרא"ש, כמאן דמנחיה ליה בכיסתיה, ועיין בספר נר מצוה (כללי הפ' אות קצ"ד) שכתב "פוסק שהיה בידו ספר של ראשון, אין לומר שלא ראה דבריו, ומכל שכן מרן וכו' ע"ש. ועוד שם בימי יוסף בתרא (יורה דעה סימן ח' דף קל"ה) כתב, בודאי מרן ז"ל נהירין ליה דברי התלמוד וכל הפוסקים הראשונים כמאן דמנחן ליה בכיסתיה דמ"י ע"ש, והגאון מיאסי בשו"ת תועפות ראם (אורח

ל"ד) כתב אחר שהרא"ש גריר בתר התוספות, וכאן לא הביאם, שמע מינה דלא סובר כוותיהו.

עתה הוא דן בשאלה כללית, אם מרן היה רואה אותם, מדוע הוא לא הביאם. אנו נקצר, אבל צריכים לדעת את הכללים האלו. הש"ע לא צריך לומר וכן כתב זה, וכן כתב הוא וכו'. אין כך דרכו. והגר"א הכהן ז"ל משאלוניקי כתב בספרו טהרת המים (מערכת פ' כללי הפוסקים אות ט') "מרן הבית יוסף לפעמים אינו מביא כל סברות הפוסקים דשוו רעתם על פי רוב, כגון אם מביא סברת התוספות אינו צריך שביא סברת הרא"ש וסמ"ג וכיוצא, דסתמו כפירוש, כיון דעל פי רוב דעתם שוה. כ"כ הבית יוסף בהקדמתו לספרו. הם מאותו בית המדרש. הרא"ש נמשך בד"כ אחרי התוס', ואין צריך מרן לומר שגם זה אומר כך, וגם זה, וסתמו כפירוש. ועוד האריך שם, ולא הבאנו אלא חלק מהדברים.

הנה כל הדברים האלו מסבירים מדוע כשהכריע מרן כפי דעה אחת, לא יעזור אם נמצא ספרים שאומרים אחרת. אלא שכל הדברים האלו אינם שייכים לנושא שלנו לגבי מהרי"ץ. ונבאר את הדברים בס"ד.

אם הנדון אצלינו משום מה שהוא פתח, שאפילו שמצאנו כמה ספרים, יש לחפש עוד, ובודאי נמצא ראשונים שכן סוברים כמרן. זה לא שייך לעניינינו. אנו מדברים על מקובלים, וספריהם הם משהו מוגדר ומסויים. אין זה כמו כל ספרי הראשונים שהם עפ"י הפשט. אפשר להבין לפי הספרים הידועים לנו, מהי דעת רוב המקובלים. לא מסתבר שנמצא רוב הפוך.

ועוד שאם הנקודה היא כיון שכבר הדברים הללו נפסקים עפ"י דעות הגדולים, שהם הכריעו עפ"י כל הספרים שהיו לפניו. וכמו בנושא שלנו שהכריעו עפ"י החמדת ימים, הרי מובן שאין משקל לחמדת ימים כנגד הרש"ש

והחיד"א. ודאי שהם היו מקובלים שמשקלם רב ממנו. (בהמשך אנו נראה בעזרת ה' שגם הרש"ש אומר שאין להניח תפילין בחוה"מ).

הנדון אצלינו הוא אם מרן ראה את הספרים או לא, שאמרנו לעיל כי הם לא נעלמו ממרן, אצלינו בודאי שמהרי"ץ לא ראה אותם, כי הרי הם היו אחריו. ספרי הרש"ש והחיד"א נדפסו אחרי מהרי"ץ. לא שייך כאן השאלה אם מהרי"ץ ראה אותם. אלו ספרים שודאי לא ראת. וכיון שהם באו אחרי כן, וכבר דנו וביררו שזה לא כך. כל הסיבות דלעיל, אין שייכות בנושא שלנו.

ובמלים אחרות יוצא שאם מהרי"ץ היה רואה זאת, הוא היה חוזר בו, וכמו שרואים אצל הרבה גדולים ספרדים, שגם אצלם היה המנהג להניח תפילין במנחה, והם שינו את המנהג. זוהי התשובה להערתו של הרב אלון יצ"ו. ולא צריך עץ חיים חדש, כי יש כבר ש"ע המקוצר... וכגון שנביא בהמשך.

תשובות לשאלות (עשר נקודות) שהועלו לגבי העניין דלעיל בשו"ת אורן של חכמים מאת ידידנו הרה"ג אורן צדוק שליט"א.

וכיון שכבר נכנסתי לעיין בנושא הזה, נזכרתי מה שראיתי (יותר נכון הראו לי) שגם ידידנו הרה"ג אורן צדוק עמד בשו"ת אורן שלחכמים [ח"ב סימן מ"ח] על העניין הזה, וכיון שיש לו כמה שאלות, אזי זו הזדמנות מתאימה לתרצם. ישבתי על המדוכה גם לגבי השאלות שלו.

הוא עצמו לא שאל את השאלה דלעיל, אבל יש לו שאלות אחרות. בתחילה הוא מאריך שם לברר את המנהג הזה, ושהוא היה נוהג גם בארצות אחרות, ומה הם טעמיו. ויישר חיליה לאורייתא.

ובסוף התשובה בדף רס"ז הוא כתב כך, ואין כן דעת מו"ר שליט"א כמבואר בשולחן ערוך המקוצר (פ" ק"ב הערה ל"ג), שסובר שיש

תיבות ד"ט. וזהו שם יפה, בדרך מליצה, כמו שלוש עשרה עיקרי הדת. והמצויין לסידור קול יעקב שכתב בשם הרמ"ק למנוע את הנחת התפילין, הנה אנכי לא מצאתי היכן כתב כן, לא במקום שצוין בכה"ח, ולא בשאר מקומות מן הסידור. ויכן עיקר שכתב פתח הדביר, אינו אלא משום שב ואל תעשה כמבואר בדבריו (סי' כ"ט). כך שאם עומדים למנין, ובנוסף למה שהבאתי וכתבתי בגוף התשובה, אין כל כך פער גדול בין המונעים לבין שאינם מונעים.

גם יש להוסיף, שלאור מה שהבאתי בשם האר"י, אין מקום לעמוד למנין מי ומי ההולכים. טוען הרב אורן, האר"י בכבודו ובעצמו נהג להניח תפילין, ומה כל הוויכוח? אם האר"י נהג להניח, לא משנה הרוב או המיעוט. אם הוא נהג להניח, נגמר. אַרְיָה שָׁאֵג מִי לֹא יֵיָאֵר וְעָמוֹס ג', ח"ו. וכך הוא מביא לפני כן בדף רס"ה, וכן מצאתי בשלחן ערוך האר"י ז"ל (קריאה בחכמת הקבלה או' ט"ו), שהובא שם שכך היה נוהג האר"י להתפלל במנחת ערב שבת בטלית ותפילין. א"כ אין לנו כבר מקום לשאלה לכאורה.

ולגבי הנכתב שהמנהג להניחם בשעה זו בא בעקבות הכרעת מהרי"ן, הנראה לומר יותר, שמשום שאין מחלקים במנהג הנחת התפילין בשעת המנחה, הוא הסיבה לכך שמניחים אותם בשעה זו, מבלי לחלק בין ערב שבת לשאר ימות החול. מה גם שמהרי"ן לא דיבר כלל ועיקר לגבי מנהג הנחת תפילין בתענית, כדי שנאמר שממנו הונהג להניח.

ולגבי מה שכתב מו"ר שליט"א, שמהרי"ן הכריע כן היות שהרב חמ"י כתב כן בשם האר"י, הנה על פי הנכתב בתכלאל עץ חיים (פ"ח ע"א), לא מוזכר שמשום שנסמך הרב חמ"י על דברי האר"י כתב כן. ובספר מעיל קטון מבואר להדיא שמהרי"ן כך היתה דעתו מצד עצמו מעיקרא, וכמו שהדגשתי זאת פעמיים בגוף התשובה, רק שלאחר מכן הביא

להימנע מלהניח בערב שבת אף אם יחול בו תענית, וזאת מפאת שזהו דעת רוב המקובלים. ולמרות שהמנהג הוא להניחם גם אז, נראה שזה בא בעקבות הכרעת מהרי"ן, כי מדבריו ניכר שלא היה מנהג קבוע בזה בזמנו. אלא שהוא הכריע על פי דעת החמדת ימים שהוכיח שכן דעת האר"י, ואחרי שרוב המקובלים שאחריו חלקו על החמ"י, ממילא חזר הדין, וגם מהרי"ן אילו ראה היה מודה. זוהי נקודת המוצא פה. אם היה המנהג בזמן מהרי"ן, היה צריך לומר כי כך הוא. מהרי"ן גם בספר עץ חיים, וגם במעיל קטון, לא דן כי אם על ההלכה גרידא, והוא לא העיד כיצד נוהגים. מוכח מזה שלא היה ראייה מהמנהג. כנראה שחלק נהגו כך, וחלק נהגו אחרת. או שהיו מסתפקים. לא היה ברור, ואי אפשר היה לכתוב כיצד המנהג.

בזמננו ראינו שאכן כך המנהג, ועל כרחך הוא נוצר כיון שמהרי"ן פסק כך. אבל בזמנו זה לא היה כך. לכן אמרנו שבעצם חזר הדבר וניער, שאין לנו מנהג קדום מאבותינו בדבר זה. ואף שמהרי"ן הכריע כך, כיון שאם היה רואה שרוב המקובלים סוברים אחרת, היה מודה.

כך פסקו לא להניח אז, עוד אחרונים רבים. השערי תשובה והמשנה ברורה בביאור הלכה סי' ל"ז. וכ"כ בהלכה ברורה כרך שני דף קפ"ט, ומציין לספרים רבים.

ובהורמנא דמרן שליט"א יש לנו בזה חסרון הבנה, ואם ריק, ממנו הוא ריק. הוא כותב בדרך ארץ שיש לו כמה שאלות על זה. שבתחילה מש"כ שכן דעת רוב המקובלים, וציין לנכתב בשולי המעיל (סי' ד' או' ל"ד), הכוונה למה שהביא כה"ח (סי' כ"ה סוס"ק ק') את דברי המקובלים, ולכשנעמוד למנין נמצא שהרוב מהם סבירא להו למנוע את הנחתן. והנה חמש מן הציונים שם הם להחיד"א, וחלק מן האחרונים הנכתבים שם הכריעו כן על דרך פשרה, של 'שב ואל תעשה', פתח הדביר, עיקרי הד"ט [למה"ר דניאל טראני, ראשי

לסייע את דבריו ממה שמצא בס' חמ"י. ואמנם המקובלים שאחרי הרב חמ"י חלקו עליו, אלא שמכל מקום, מדברי האר"י ומהנהגתו כפי שהובא באחרונים, מבואר שכך היא דעתו. כך שהוראת מהרי"ץ זכה וברה מתחילתה ועד סופה. מה גם שיש להוסיף את כל ההכרחים להורות כן, וכפי שהבאתי בגוף התשובה.

עד כאן הערותיו, והעמדות למען הסדר על עשרה. יש כאן עשר נקודות שהוא מעורר, ובעז"ה אנו נענה על הכל אחד לאחד. נסביר מה שהוא טוען, ומהי התשובה.

א. הערה צדדית שהוא מסביר מהיכן לקחתי שזה רוב, ומשיב כי כשסופרים אותם הם רוב. ולכשנעמוד למנין נמצא שהרוב מהם סבירא להו למנוע את הנחתן. זה לא מדויק. אין צורך לזה. למעשה, הכף החיים בעצמו כתב שהרוב נוקטים שלא להניח, כמו שציין בעצמו בסוף דבריו לעיין בס' כ"ט. שם בסק"ב הוא עצמו עמד על כך שהרוב אומרים כן. הוא לא היה לו לומר שאנו צריכים לספור. ובעצם כבר הרבה אחרונים לפניו כתבו את זה, כגון פתח הדביר סי' כ"ט סס"ק ב'. אני כתבתי לפי מה שהם כתבו.

ב. עוד הוא טוען כי לבד ממה שחמש מהציונים הם מהחיד"א, זאת אומרת שהספרים כולם מאותו מחבר, חלק מן האחרונים הנכתבים שם הכריעו כן על דרך פשרה, של 'שב ואל תעשה', פתח הדביר, עיקרי הד"ט – הם לא כתבו שהם סוברים כך, אלא שכיון שיש מחלוקת, אזי שב ואל תעשה עדיף. כך הוא טוען. ואני תמה, מה זה משנה? וכי יש נ"מ בדיוק כך או כך? האם שב ואל תעשה הוא אינו שיקול חשוב? אם לא יודעים מה לעשות, ישנו הבדל אם נוקטים משהו בשב ואל תעשה או בקום עשה. ודאי שזהו שיקול חשוב, ואפילו שהם לא אמרוהו מצד עצמם. אבל זה לא משמעותי.

ג. עוד הוא אומר שהוא לא מצא היכן זה כתוב בסידור קול יעקב של הרמ"ק. ואינני מבין מה כתוב פה. וכי בגלל שלא מצאת, אז צריכים למחוק? וכי בשביל זה לא נחשב בכלל המניין?

ובכל אופן אני חיפשתי, וכן מצאתי. זה נמצא וכתוב במפורש. אפשר לראות בסידור קול יעקב [במהדורה החדשה – סידור ר' קאפל עמ' 297] שכתב כך, בתפילת מנחה צריך טלית ותפילין כמו בשחרית, כי עדיין רישום המוחין דשחרית קיימין, שהם סוד טלית ותפילין, כמו שהתבאר כבר במקומן. והרמ"ק כתב שבמנחת ערב שבת אין צריך טלית ותפילין, לפי שכבר התנוצצו קדושת שבת, כמו שיתבאר לקמן. האם אתם מתארים לעצמכם מי הוא הרמ"ק – רבינו משה קורדובירו? היה הגדול בקבלה לפני האר"י... אנו רואים שהוא סבר כך. אבל אנו טוענים, גם אם לא מצאת, וכי הם חשודים לכתוב שקר? מה שלא מצאת ברמ"ק, זה לא שיקול הלכתי?

טענה רביעית הוא שואל כך, כך שאם עומדים למנין, ובנוסף למה שהבאתי וכתבתי בגוף התשובה, אין כל כך פער גדול בין המונעים לבין שאינם מונעים. ואני שואל, כשכתוב בתורה [שמות כ"ג, ב'], אַחֲרֵי רַבִּים לְהִטָּה, וכי ישנו הבדל אם הרוב הוא מאה נגד חמשים, או מאה נגד תשעים ותשע? בשביל רוב, אפילו אחד נחשב רוב. הוא טוען שאין הבדל גדול כ"כ, וזה לא נכון. אפילו בדיני נפשות כתוב [שם], לֹא תִהְיֶה אַחֲרֵי רַבִּים לְרָעָה. די ברוב של שניים, כמפורש ברש"י וברמב"ם הלכות סנהדרין פרק ח' ופרק ט', ועוד. וכמובן בנ"ד שאנו לא מדברים על רוב של אחד או שניים, אלא על רוב יותר משמעותי, ובעז"ה נראה זאת בהמשך. אבל אם אנו מדברים על רוב, בודאי שגם לתוספת של אחד יש משקל של רוב.

יש עושים שי"ן, ויש שלא עושים שי"ן. הרי יש דל"ת ברצות התפילין של ראש, ויו"ד בתפילין של יד. אנו עושים גם שי"ן עם הכריכות, יש שכורכים שלוש ויש שכורכים ארבע. הם אומרים שלא לעשות את השי"ן הזו. אין זה הנושא דידן כעת, רק אנו מביאים את דבריו לגופו של עניין. הוא אומר כי מה שהביאו בש"ע האר"י לעשות שי"ן, זה לא מוסמך. ומכאן מודעא, כי מה שהביאו כמה מהפוסקים (עיין משא דרבותא שם בסוף הדיבור) בשם שלחן ערוך האר"י ז"ל לעשות שי"ן בקיבורת, שאין זה ספר מקורי שיצא מתחת ידי הרח"ו ז"ל, או שאר מסדרי כתבי האר"י ז"ל המוסמכים, כדי שנסמך עליו למעשה. אלא הוא ליקוט בעלמא, שעשה איזה מחבר על פי פרי עץ חיים. ואינו בר סמכא מוחלט. ואנו דרכנו לא להתייחס אלא להכתבים המקוריים המפורסמים בנאמנותם, ותו לא מדי.

הרב אבנר עפגין שליט"א בספרו דברי שלום [סימן כ"ה סעיף ז' דף ר"ד] כתב כך, מנהג בית אל יכב"ץ שבעיר קדשנו ירושת"ו, שאין לובשין תפילין בתפילת מנחה של עש"ק, וכן בכל תפילת מנחה של ערב יו"ט, רק טלית לבד. [כה"ח סימן כ"ה ס"ק ק']. ובפירושו נר שלום כתב על זה, הנה נודע מחלוקת הפוסקים והמקובלים בענין הנחת תפילין במנחת שבת וכו'. הוא אסף את כל הספרים המדברים על כך. ובדף ר"ה כתב כך, נמצא עפ"י זה שכבר בשעה חמישית מתחילה הארת שבת, והעולמות מתחילים לעלות ולהתכלל בי"ע בעולם האצילות וכו'.

ועפ"י כל האמור נראה דאין בחינת תפילין, כיון שכבר ממנחה נכנסים ל"מ דצלם דאימא ודאבא, ואין לנו השגה בהם. לכן יפה נהגו המקובלים אשר בבית אל, לא להניח תפילין בתפילת המנחה דער"ש, וכבר נודע ידיעתם ודיוקם של חסידים ואנשי מעשה אלו בלשונות הרב (האר"י), ומדבריהם אין לנטות ימין ושמאל.

הטענה החמישית היא נקודה חשובה מאד. גם יש להוסיף, שלאור מה שהבאתי בשם האר"י, אין מקום לעמוד למנין מי ומי ההולכים. מאחר שהאר"י אומר שיש להניח, מה בכלל הוויכוח?

אבל צריכים לדעת כלל, שכבר החיד"א רמז אליו. הרב אורן כבר ראה את זה, אבל הוא היה צריך להיכנס לעומק כדי להבין את כוונתו. החיד"א הכיר את המחלוקת הזו, וכך הוא כתב בשו"ת חיים שאל [סי' א' אות ז' בסוף], במנחת ערב שבת לא יניח תפילין, כמו שכתב הרב המקובל מהר"ם פאפירש זלה"ה, שכך קיבל. וכ"כ הרב המפורסם עיר וקדיש מהר"י אירגאז ז"ל בס' שומר אמונים. ואל תשגיח בקיצורים וקונטרסים מלוקטים. החיד"א כבר ראה את הכל, והוא אומר, תשמע לי, אל תסתכל בדברים האלו, ותסבור שיש לך כח הבורר – תבוא להחליט, כי יש אומרים כך, ויש אומרים כך, ותבוא ותדון מיהו הצודק. תחשוב שאתה יכול להחליט, או תעמוד למנין. דע שצריך אתה לכופ אונתך ולשמוע לקול מורים. כי מעיקרא צריך מודעא רבא באפיין של הספרים ומה טיבן ודי בזה. החיד"א מוסר מודעא רבא, שצריך לדעת כי ישנם ספרים שאינם מוסמכים. לא כל ספר הוא מוסמך.

המקור שמביא הרב אורן שליט"א להנהגת האר"י, הוא מספר שלחן ערוך האר"י, והוא ספר לא מוסמך. אפילו שכתוב שם כך, צריכים לדעת ראשית שמהרח"א ממונקטש [בספרו נימוקי אי"ת] גם כן התפלא על זה, וכותב לתרץ שאולי לצדדים קתני. ואכמ"ל.

אבל האמת שבכלל לא צריכים לתרץ את זה. בשו"ת וישב הי"ם (הגר"י הלל שליט"א) סימן ד', וכן גם בחוברת מקבציאל [כרך י"ד דף צ"ט] מבואר, שאין לסמוך על הספר הזה. הוא מדבר שם על נושא אחר, לא על השאלה שלנו, אלא לגבי עשיית שי"ן בקיבורת. שם דוקא אנו נוהגים שכן לעשותה, לא כמו שהוא כותב. לגבי הכריכות של התפילין יש כמה מנהגים,

ואח"כ בחלק חמישי [סימן רס"ז דף ק"ב], אחר שאסף את כל הספרים הוא אומר כך, הנה המונה ימנה ויספור ויגלה כי רוב המקובלים סוברים שאין מקום להניח תפילין בתפילת מנחת ער"ש.

עתה הוא מתייחס למה שהיה אפשר לטעון, הרי המקובלים הראשונים הורו להניח גם אז תפילין, התירו זאת? מכל מקום נראה דמה שאסרו או התירו חכמי המקובלים בדורות הראשונים, היה על צד הסברא. ברם אחר שנתגלה אור השמ"ש בצאתו בגבורה נר המערבי הרש"ש זיע"א [ראה דברי מרן שליט"א בסוף נושא השיעור הזה], וגילה רובד על רובד, והעמיק ושידד מערכות אלהים חיים, להבהיר בבהירות נפלאה את תורתו של רבינו האר"י ז"ל, תו לא נותר ספק שאין להניח תפילין בתפילת מנחת ערב שבת וכו'.

שאלה מהקהל: הרי אין זה שייך לדיני ביטול ברוב. אף שמיעוט המקובלים אומרים שיש להניח, כיון שהם לא מיעוט בטל ואינו נחשב, אולי יש לאחוז באותו המנהג?

תשובת מרן שליט"א: זה לא קשור. דרך ההלכה פעמים רבות כשיש ספק מפני המחלוקת לנטות אחרי רוב הפוסקים, וכ"ה בג"ד המקובלים. אעפ"י שזה לא סנהדרין שדנים ומתווכחים יחד פנים אל פנים, מ"מ זו ראייה שכלית דמסתמא הרוב צודקים, וכבר דנו ופלפלו בזה האחרונים, ובזבח תודה למהרי"ץ סימן ט"ל וחזון איש וכו'.

טענה ששית שכותב הרב אורן בספר אורן שלחכמים, היא כך, לכאורה מה היא הטענה שיש להניחם במנחה. ולגבי הנכתב שהמנהג להניחם בשעה זו בא בעקבות הכרעת מהרי"ץ, הנראה לומר יותר, שמשום שאין מחלקים במנהג הנחת התפילין בשעת המנחה, הוא הסיבה לכך שמניחים אותם בשעה זו, מבלי לחלק בין ערב שבת לשאר ימות החול. וזה לא

מובן, כי אין חכמה לדמות סתם. החכמה היא כן לחלק. וכי יותר טוב לו לומר שלא הבינו שיש בכלל חילוק? האם שייך בזה איזו תקנה, שנאמר לא פלוג רבנן? לא שמענו דבר כזה.

אבל צריכים לענות לגופו של עניין. הוא אומר שאבותינו לא חילקו בין ימות החול לער"ש. אבל אם כדבריו, מדוע בזמן מהרי"ץ לא היה בזה מנהג קבוע? לדבריו, הרי אתה מודה שמהרי"ץ לא קבע את פסקו מכח המנהג, מוכח שהתלבטו בדבר זה אז. הרי שהבינו כי יש מקום לחילוק. ומה קרה אח"כ שהחליטו כן לקבל זאת? לכן היגעתי למסקנא, כתבתי שכאשר מהרי"ץ הכריע, קיבלו זאת והלכו אחריו.

טענה שביעית הוא אומר, מה גם שמהרי"ץ לא דיבר כלל ועיקר לגבי מנהג הנחת תפילין בתענית, כדי שנאמר שממנו הונהג להניח. זה ודאי נכון. מהרי"ץ דיבר בתפילת המנחה סתם, שצריך להניח בכל יום חול. אבל בפועל הרי אין אף אחד שמניח תפילין בחול. לא שמענו ולא ראינו שיניחו תפילין בכלל במנחה. ממילא ברור שכל הנושא במשך הדורות שלפנינו היה רק בתעניות בער"ש. הסתכלו האנשים במה שהכריע מהרי"ץ, ולקחו משם.

לגבי טענתו השמינית, שמהרי"ץ הכריע כן, היות שהרב חמ"י כתב כן בשם האר"י, הנה על פי הנכתב בתכלאל עץ חיים (פ"ח ע"א), לא מוזכר שמשום שנסמך הרב חמ"י על דברי האר"י כתב כן.

גם זה נכון. מהרי"ץ בעץ חיים כתב בקיצור נמרץ ממש. אבל במעיל קטון הוא האריך, הביא את החמדת ימים, וכתב את מקורות הדבר. שם הוא הביא זאת בשם האר"י. אבל מה זה משנה אם הוא הזכיר את האר"י או לא הזכיר? זה כבר מובן שהמקור הוא מהאר"י, מעין מה שאומרים חז"ל, כל מה שיהושע אומר, הוא מפי משה. לא צריך לפרט כל דבר. ובכל אופן, במעיל קטון מפורש כן.

כזה. בהחלט יכול להיות שהמנהג לא התחיל כי אם מלפני כארבע מאות שנה. לא מפורש ממתי הוא התחיל. אין בסיס וראיה לומר שאנו משנים מנהג הקדמונים.

עכ"פ יש הבדל בין זמן הגמרא שאז הניחו תפילין כל היום ונשארו עד כניסת שבת, לבין זמנינו שרוצים בקום ועשה להניח כעת תפילין. חילוק זה מפורש כבר באחרונים, ואם מתבוננים בעומק, הוא דבר נאה ומתקבל, כל שכן לפי סודן של דברים.

ועכ"פ בודאי יש משקל גדול להכרעת המקובלים האחרונים המפורסמים, שכל הארץ יצא קוים, וכבר אמרנו כי מהרי"ץ לא ראה אותם.

לכן המסקנא היא כדלקמן. בודאי שיש למנהג על מי לסמוך, שהרי יש מקובלים רבים שאומרים כך. אבל ציבור ששואלים מה עדיף לנהוג, ולא תהיה מחלוקת ביניהם, יש להורות להם כמו שאמרנו בכל הדברים דלעיל.

גם מהר"ח פאלאגי כתב כן בספרו חקקי לב [חאו"ח סימן ב']. בהתחלה הוא העיד על עצמו כך. וכן נהגתי אני בעצמי בימי חרפי מקדמוני, אפילו בע"ש של תענית ציבור של י' בטבת, שכל הקהל הניחו תפילין מחוסר ידיעת כל הנזכר, ואני לא הנחתי תפילין, לקיים כל הנמצא כתוב בספר. לא היה אכפת לו שהוא היחיד מכל הציבור שלא הניח תפילין. ובסוף התשובה הוא אומר, ומקורב על ידי שאני הצעיר ושאר תלמידי חכמים שבעיר העי"א עשינו פרסום בדבר, זה נעשה מנהג בעירנו אזמיר יע"א, שאין מניחים תפילין במנחה בער"ש, והכי נהגו העושים מנחה גדולה וכו'. הנה מבואר שאפילו מהר"ח פאלאגי וחבריו באמצעותם נשתנה המנהג שלהם, ואם הכוונה לשם שמים, וכמו שאמרנו ח"ו שתהיה מכך מחלוקת, אזי עדיף להימנע מהנחתם.

הרב אורן טוען טענה תשיעית. ובספר מעיל קטון מבואר להדיא שמהרי"ץ כך היתה דעתו מצד עצמו מעיקרא, וכמו שהדגשתי זאת פעמיים בגוף התשובה, רק שלאחר מכן הביא לסייע את דבריו ממה שמצא בס' חמ"י. הוא נכנס עתה לדבר חדש. בואו נעזוב את כולם. מהרי"ץ בעצמו סובר שיש להניח תפילין גם בערב שבת. רק אח"כ הוא נסתייע מהספר חמדת ימים.

על זאת אני מתפלא. לא נראה לי שזה נכון. והנה אתי כאן הספר מעיל קטון, בו נראה כי הפוך, מתחילה הביא מהרי"ץ נימוק עפ"י הפשט שלא להניח, כיון שאדם טרוד בער"ש, ואסור להסית דעתו מהתפילין. בגלל זה הוא סבר כי אין ראוי להניח תפילין בערב שבת. הוא הביא את הבאר היטב שסובר שלא להניח עפ"י הסוד, ומוסיף שגם עפ"י הפשט אין להניח. אח"כ הוא מתווכח האם האר"י אמר כך או לא. בסופו של דבר כל היסוד שלו האם להניח או לא להניח נשען על דעת האר"י. מהרי"ץ מוסיף אח"כ סברא משלו, כי יש ויכוחים מהיכן זה בא. ובסוף הוא מכריע שיש להניח, שהרי מי נאמן ספרי האר"י כמו החמדת ימים. ראוי לא לנטות מדבריו ימין ושמאל. הרי ברור שזה כל השיקול שלו להניח תפילין, ולא שהוא אמר את דעת עצמו. והרי כבר מהתחלה הוא נתן טעם וסברא שאין להניח בגלל היסח הדעת, משמע שנטייתו מעיקרא היא שלא להניח.

והטענה העשירית היא, ואמנם וכו', מה גם שיש להוסיף את כל ההכרחים להורות כן, וכפי שהבאתי בגוף התשובה. גישתו בתשובתו היא עפ"י הפשט, שהרי בודאי מוכח מהגמ' שהיו מניחים תפילין בער"ש. ופשיטא שעפ"י הפשט מותר להניח, וכך הוא מנהג קדמונינו, והמשיכו זאת. וזה נראה לו הכרח. אבל האמת כי אין ידוע בכלל ממתני התחילו אבותינו להניח תפילין בתענית, האם זהו מנהג קדמון אצלנו, מהדורות הראשונים ומימי קדם, או שהוא מאוחר יותר. ברמב"ם למשל לא מוזכר דבר

האם עתה הכל ברור? השמש יצא על הארץ
[בראשית י"ט, כ"ג]. ברוך ה' שהצלחנו ליישב את כל ההדורים.

אתם יודעים למי הכוונה שמש? שמ"ש בראשי תיבות ש'לום מ'זרחי ש'רעבי. יש לו הגהות שמ"ש על עץ חיים, הספר הנורא של רבינו האר"י [וע"ע שו"ת עולת יצחק ח"ג סי' קנ"ח].

המשך ביאור נוסחת ק"ק תימן יע"א בברכת אשר יצר וכו' נקבים נקבים וחללים חללים מהם סתומים ומהם פתוחים.

הנני רואה שהזמן קצר והמלאכה מרובה, לכן נראה לפי הדקות הנותרות מה שנסיפיק לדון בשאלה נוספת שהתחלנו לדבר עליה לפני כמה שבועות ושיעור מוצש"ק ואראו, וכיון שהזמן היה ממש קצר, לא הספקנו לבאר זאת, לכן עתה נרחיב יותר בס"ד.

בברכת אשר יצר אנו אומרים, אשר יצר את האדם בחכמה וברא בו נקבים נקבים וחללים חללים, מהם סתומים ומהם פתוחים. שאם יסתם אחד מהם או יפתח וכו'.

בזמן האחרון מפרסמים את נוסח הברכה בפלקטים עם פירושים וביאורים, ובין היתר הכניסו גם את נוסח תימן. יש אפילו נוסח אשר יצר פה בחוץ. בכניסה לבית המדרש, על-יד הברז. אבל אם תשימו לב תראו שעל התיבות, מהם סתומים ומהם פתוחים, השאירו חלל, לא ביארו. "חללים חללים"... אנו נראה בהמשך בס"ד שיש קצת קושי להסביר זאת.

לפני כן נדגיש שבנוסח שלנו אנו אומרים, וברא בו נקבים נקבים וחללים חללים. לא אומרים וחללים חללים. יש בזה וויכוח בין הפוסקים, והתברר כיום שבכל ספרי הקדמונים כמעט הנוסחא היא וחללים חללים. גם ברמב"ם, ובעוד ספרים. וכשאני אמרתי שזו גירסת הרמב"ם, אין כוונתי לספרי הדפוס, אלא לנוסחת הרמב"ם האמתית, וגם בספר

"החתום" על ידי הרמב"ם. למשל ברמב"ם פרנקל הביאו ט"ז כתבי יד מתימן, שכולם גרסו וחללים חללים. אלא שהמדפיסים שינו זאת.

חושבני שהסיבה העיקרית (בכל אופן זה משכנע ושוֹבָה את הלב) שבגללה שינו את הנוסחא הזו, כיון שיש גימטריא נחמדה אם אומרים חלולים חלולים. הם בגימטריא רמ"ח, כנגד רמ"ח אברי האדם. כנראה שהחשבון הזה מצא חן בעיני האנשים, עד כדי שהסכימו לשנות את הגירסא. יש אנשים שאוהבים גימטריאות, ומצא חן בעיניהם שחלולים חלולים הם בגימטריא רמ"ח.

וזה לא סתם שמועה. יש מדרש תנחומא בפרשת שמיני שאומר כך. אלא שיש הטוענים בכלל שזה אחת מהתוספות הרבות שנתוספו במדרש תנחומא. למשל שם גם כתוב למשל לברך על תפילין של ראש. יש במשך הדורות שהוסיפו תוספות מעצמם על המדרש תנחומא. יש מאמרים שם שאינם מקוריים מחז"ל. כך שבכל מקרה אין משם טענה עלינו, ואי אפשר להביא ראיה כביכול כך היה בזמן חז"ל.

אלא שבסייעתא דשמיא הבריק במוחי רעיון לתרץ זאת גם לפי גירסתנו. ליישב שהגימטריא נשארת, למרות גירסתנו וחללים חללים. הרי מה ההבדל המספרי בין חלולים חלולים, לחללים חללים, סה"כ שתים עשרה, כמנין שני ווי"ן. וא"כ הרי פשוט מאד, תקחו את מנין התיבות והאותיות, עם הכולל בדיוק אותו המנין. הרי בהחלט זה מסתדר יפה. בתיבת חללים יש חמש אותיות, ועוד חמש אותיות מחללים בתרא, ושתי מלים, דהיינו עם הכולל, סה"כ שתים עשרה. החשבון מכוון אותו הדבר.

דבר נוסף שלא שמו לב אליו, שאומרים אשר יצר את האדם בחכמה, ומביאים על כך פירושים שונים. מאידך חושבני שבנוסחאות אשר יצר לפי גירסתנו צריכים להדגיש את פירוש של מהרי"ץ בזה.

ממש הפלא ופלא. בגוף האדם לא שוכן בית חרושת אחד, אלא מיליוני בתי חרושת, וכולם מתואמים ביניהם יחדיו.

אלא שאף שכל זה נכון וברור, אם זה היה הפירוש בברכה, היה צריך לומר "אשר יצר את האדם בחכמתו", ולא בחכמה גרידא. גם בפסוק דלעיל שכתוב, **מָה רַבּוּ מַעֲשֵׂיךָ יְיָ, כָּל־מַעֲשֵׂיךָ עֲשִׂיתָ**. לא נאמר "בחכמתך עשית" אלא בחכמה עשית. אלא שגם שם הסביר מהרי"ץ [עץ חיים דף ל"ב ע"א] שהוא נתן לאדם חכמה. ביצירת גוף האדם שהוא עומד זקוף ופניו למעלה, זהו יצירתו בחכמה.

זאת חושבני שצריכים להדגיש, כאשר מדפיסים את נוסח ברכת 'אשר יצר' כפי מנהגינו. הרי מובא בשם גדולים וצדיקים סגולה לרפואה, למנוע כל מחלה, לומר ברכת אשר יצר בכוונה. ואפילו רצוי מתוך הכתב, שעל ידי זה יקל עליו לכוון. יש צדיקים שמסתכלים תחילה על השמים. או טוב לומר "מלך העולם", כשמביטים כלפי מעלה, זה מוסיף יראת שמים. לומר את הברכה בהתפעלות, וזאת סגולה לבריאות שלמה, למנוע מחלות. לכן מדפיסים ברכה זו כיום, לרפואת כל מיני חולים. וצריכים להדגיש את פירושו של מהרי"ץ בזה.

אלא שנשאר קשה לכאורה לפי נוסחתנו, שנוספו כמה תיבות שאינם בשאר הגירסאות. מהם סתומים ומהם פתוחים. בשאר הנוסחאות זה לא כתוב. ויש שהעירו כי לכאורה זה מיותר, וברא בו נקבים ונקבים וחללים חללים, מהם סתומים ומהם פתוחים. זה בדיוק אותו הדבר? הם שואלים כי נקבים וכו', זה בדיוק הכוונה לאותם איברים שמהם סתומים וכו'? ומה הביאם לחשוב כך? כי כך נראה מרש"י במס' ברכות, ובהמשך נראה את דבריו.

אלא שתחילה וראש צריכים לדעת כלל. הרבה פעמים קורה ששואלים קושיות על

למהרי"ץ ישנו דבר חידוש בברכה זו, פירוש שאינו ידוע כל כך. ומפרשים בד"כ, ואפילו בש"ע, **אשר יצר את האדם בחכמה**, היינו שבריאת הגוף הוא בחכמה נפלאה. או שהגוף כנאד מלא רוח, והוא מלא נקבים, ומחזיק את הנשמה בתוכו. אלו הפירושים המובאים בראשונים ובשלחן ערוך וכו' [ראה ש"ע סימן ו' סעיף א'].

מהרי"ץ [תכלאל עץ חיים דף ו' ע"א] מביא את הפירושים האלו, אבל כטעמים הנספחים לפירוש העיקרי. הפירוש הראשון שהוא פותח בו בסתם, הוא אומר שהכוונה היא שהקב"ה נתן לאדם חכמה. בחכמה. פירוש שנתן לו חכמה. זה פירוש נפלא, למרות שברגע הראשון זה נראה תמוה, כי מי מדבר כעת על חכמת האדם בכלל? אנו מדברים על הגוף.

אבל כשמתבוננים רואים שהוא אמת, אומרים, **אשר יצר את האדם בחכמה**. אם הכוונה שבריאת האדם היא בחכמה מופלאה וכו', וכי דוקא האדם נברא בחכמה? והרי גם בעלי החיים נבראו בחכמה. לדוגמא החתולים וכל בעלי החיים, בריאתם בצורה חכמה מאד. מדוע מדברים פה דוקא על האדם? ובעצם, כך הרי מפורש בפסוק [תהלים ק"ד, כ"ד], **מָה רַבּוּ מַעֲשֵׂיךָ יְיָ, כָּל־מַעֲשֵׂיךָ עֲשִׂיתָ**.

אלא שאני חושב בנוסף לזה, שישנו כאן דיוק גדול. אם היה הכוונה לחכמת הבורא, היה צריך לומר "אשר יצר את האדם בחכמתו" כלומר בחכמת ה'. לא לומר סתם 'בחכמה'. כמו שתיקנו בברכת הנישואין, אשר יצר את האדם 'בצלמו'. ואף שפשוט שבריאת האדם היא בחכמה מופלאה, שהרי כל דבר קטן בגוף מורכב מכל כך הרבה דברים, הלא אפשר לדבר שעות ע"ג שעות, רק להסביר את החכמה הטמונה בגוף האדם. כיצד רואים ממש את קיום הפס' באיוב [י"ט, כ"ו], **מִבְּשָׂרִי אֲחִיזָה אֵלֹהִים**, איך כל דבר מתוכנן בצורה מיוחדת, ואין שום דבר בגוף מיותר. הכל נחוץ ומסודר,

הרמב"ם מהסוגיא, כיצד הוא כתב כך וכך, הרי בגמ' "מפורש" הפוך? קושיא על הרמב"ם. ואח"כ בשלומדים טוב רואים שהקושיא בכלל לא מתחילה, כי כל התמיהה אינה אלא מרש"י. הוא שהסביר את הגמ', וכשלומדים גמ' עם רש"י חושבים כי הנה בגמ' כתוב אחרת מהרמב"ם, ואין זאת אלא מפני שלמדנו את הגמ' יחד עם רש"י, וצירפנו אותם יחד.

הרמב"ם לא למד גמרא עם רש"י. הוא לא ראה את פירושו. אולי רק בסוף ימיו זה הגיע אליו. לפני הרמב"ם היו פירושי הקדמונים, ולא רש"י. הקושיא אינה מהגמ', אלא מרש"י. לרמב"ם יש פירוש אחר בסוגיא, פשט אחר, והקושיא אינה מתחילה.

גם בעניינינו, כל קושייתם היא מכח דברי רש"י. אלא שהם לא הסתפקו בשיטת רש"י, אלא בכך שגם מהרי"ץ הביא את דברי רש"י, ולא הזכיר שיש עוד פירוש אחר המתאים לדין. כך הם חידדו את הקושיא, וממילא היא קשה יותר.

והיכן הביא מהרי"ץ את פירוש רש"י הנזכר? שם בהמשך הוא הביא ראיות לגירסתנו, וחללים חללים [שם בע"ב] בזה"ל, וברא בו נקבים וחללים חללים. לשון רש"י [ברכות דף ס' ע"ב], נקבים רבים, כגון פה וחוטם ופי טבעת. וגם ברא בו איברים רבים חללים, כגון לב וכרס ומעים עכ"ל. גם הרב מהר"ר זכריא הרופא בנימוקיו להרמב"ם פירש כן, יעו"ש. וחללים, כגון חלל הלב, חלל הכרס, חלל המסוס יעו"ש. וכן פירש מהר"ר תנחום הירושלמי בספר הנקרא בלשון ערב אלכאפי יעו"ש.

ושמענין מכל זה, שהגירסא היא חללים חללים הלמ"ד בקמץ, לא חלולים בשורק, וכן היא גירסת הרמב"ם וכל סידורי תימן. וכן הביא הרב בית יוסף גירסת הגמרא כן וז"ל, בפרק הרואה, כי נפיק לימא אשר יצר וכו' חללים חללים. וכן הוא ג"כ בגמ' שלנו. ופירש רש"י, שאם יפתח אחד מן החללים, כגון הלב או

הכרס או המעים. זה מקום מרווח, כמו חלל העולם. וממילא אלו חללי הגוף, הלב והכרס וכו'. או אם יסתם אחד מהם, מן הנקבים הפתוחים, כגון הפה או החוטם או פי הטבעת. יפתח, קאי אחללים. יסתם, קאי אנקבים. לרש"י יש רק את ההמשך, מהם סתומים ומהם פתוחים הוא לא גרס, והיה לו רק את ההמשך. גם רש"י גרס הפוך, אם יפתח, החללים, ואם יסתם, הנקבים, שהם פתוחים, ואי אפשר להיות כן אפילו שעה אחת.

ועתה הם שואלים לפי זה, מדוע אנו חוזרים ואומרים, מהם סתומים ומהם פתוחים?

את השאלה הזו שאל ידידנו הרב ישי נגר יצ"ו מיהוד, והבאתי את שאלתו בזמנו ממה שהוא בע"פ. אח"כ הוא שלח לי זאת בכתב, והוא אומר שחיפש בספרים, ושאל תלמידי חכמים, ואף אחד לא מצא תשובה.

וז"ל מכתבו מתאריך כ"ד טבת, לק"י יום שלישי וכו', פרשת וארא ה'תשע"ט ליצירה וביש"ל לשטרי. לכבוד מו"ר עט"ר מחיה עדתינו, מאיר נתיבותנו, שמפיו ומחיבוריו אנו חיים, יאריך ה' ימיו בטוב ושנותיו בנעימים.

באתי בשורות אלו על גירסתנו בברכת אשר יצר, "מהם סתומים ומהם פתוחים" אשר נסתמו עינינו ולפנו מלהבינה, ונשמח שיאיר עינינו כדרכו בשאר עניינים, ובפרט בענין פרטי ליהדות התימן אשר מי יכאב כאבה ומי יחוש צערה על אי הבנת גירסתה חוץ מכת"ר שליט"א.

פירש רש"י מסכת ברכות דף ס' ע"ב, "שאם יסתם אחד מהם או יפתח" (לגירסת הגמ' שלפנינו הסדר שונה), וז"ל, יפתח קאי אחללים, יסתם קאי אנקבים, ע"כ. דהיינו שנקב הוא פתוח, וחללים סגורים, וכדפירש רש"י שם לעיל. ומהרי"ץ בעץ חיים הביא דברי רש"י.

שערי יצחק – השיעור השבועי

הרי מטרתו העיקרית של החיבור עץ חיים היא להעמיד את נוסחאות אבותינו. בזמן מהרי"ץ התחילו הרבה שינויים בנוסחאות ובמנהגים, ודיברנו בעבר [קונטרס דברים כהווייתן, ושיעור מוצש"ק אמור ה'שע"ח ובעוד מקומות] כי אפילו מלחמות, מאבקים ומריבות, היו על הנושא הזה. נשיא הקהילה הכריח את הציבור להתפלל שאמי. וכיון שהיו הרבה ספרים עם נוסחאות אחרות, שהגיעו מארצות חוץ, היו ויכוחים בין התלמידי חכמים על גירסאות התפילה, וכנגד זה בא מהרי"ץ להעמיד את נוסח תימן המקורי. זו המגמה העיקרית שלו בכתיבת החיבור עץ חיים. הוא הביא את רש"י להוכיח שגם הוא גורס כך, שלא נחשוב שזה רק גירסא שלנו, אלא שיש עוד מקורות מפה ומשם, וכך בזכות זה הצליח מהרי"ץ להעמיד את נוסח תימן על מכונו. כי אם לא כן, כבר רבו הנוטפים על הזוחלים. כמעט נשתכחה המסורת, כיון שהתחילו לבוא ספרי הדפוס מארצות אחרות, שם היה נפוץ בעולם. באו המון סידורים וספרים, וכשלמדו זאת האנשים, אמרו בתוס' לב כי כיון שכתוב כך, וגם חלולים עוד בגימטריא רמ"ח, אז צריך לשנות... [מי שקשה לו להאמין, יפתח ויראה זאת במרעיניו בפירוש התכלאל כת"י של מהר"י ונה]. שינו את הנוסח בכל דבר, ולולא שמהרי"ץ עמד בפרץ, להוכיח ולהביא ראיות לגירסא שלנו, נשתכח נוסח תימן.

וזאת גם הכוונה אצלנו, שהוא הביא סיוע רש"י לגירסת חללים. בודאי שיש הוכחה טובה מרש"י לגירסא זו, ומה שזה לא מתאים לנוסחתנו בדברים אחרים, לא היה מזה נפ"מ למהרי"ץ, כי לא זו הנקודה, אלא העיקר היה חשוב למהרי"ץ שם שהוא גורס חללים. [כך היה נלע"ד לפום רהטא, אמנם האמת שמדברי מהרי"ץ לאחר מכן (בהמשך דבריו ד"ה ואם) מוכח שסובר גם לדין כפירוש רש"י, ויתבאר בס"ד בשיעור הבא].

אם כן צריכים להבין מדוע גרסינו, מהם סתומים ומהם פתוחים. א. הלא הוא אשר אמרנו קודם, נקבים נקבים וחללים חללים, ומדוע לכפול זאת? ב. אי אפשר לומר שכפל הדבר, מפני שלשון "מהם" משמע שחוזר על שניהם, (או על חללים בלבד), ומחלק בהם עצמם, דאל"כ מאי מהם. יאמר "סתומים ופתוחים". או "וברא בו נקבים פתוחים, וחללים סתומים".

ואולי אפשר לבאר דמהם סתומים קאי בין על נקבים, בין על חללים, אם נמצא שישנם נקבים שבדרך כלל סתומים (כגון פי הטבעת), וכן חללים שבדרך כלל פתוחים, ונקראים סתומים ופתוחים, מפני רגילותם דרך כלל רוב הזמן. ופי' ההמשך, שאם יסתם אחד מהם או יפתח, היינו יותר מכדי הצורך. (כע"ז מצינו ללבוש שפירש שיסתם ויפתח זה יותר מצרכו, אך עיקר פירוש הלבוש שם לא אתי שפיר לגירסתנו), על כן על דרך האפשר צ"ע.

אך נראה דאדונינו מהרי"ץ לא הלך בדרך זו, שהרי הביא דברי רש"י שכתב שאם יסתם קאי אנקבים וכו', ולפי דברינו אזיל אתרווייהו.

עד כאן דברי, ויהי רצון שתשובת כת"ר תאיר לארץ ולדרים, בברכת ימים על ימי מלך תוסיף.

ישי בן אילן אליהו בן סעיד. יהוד.

השם ברוך הוא ישלח לאביו, ידידנו הרב אילן אליהו בן סעיד בתושח"י.

ומה שאני חושב זה כך. זה נכון שמהרי"ץ הביא את רש"י, אבל לכאורה הוא לא הביאו בגלל שהוא מתאים לגירסתנו, מהם סתומים ומהם פתוחים, אלא רק בכדי להוכיח שרש"י גורס וחללים חללים.

ולגבי שיטתנו כיצד יתפרש הנוסח הנוסף, מהם סתומים ומהם פתוחים, בודאי שצריכים לשנות קצת מפירוש רש"י. ומה שנראה לי שצריכים להסביר זה כך. נקבים נקבים, וחללים חללים, לפי גירסתנו בהכרח אין הפירוש כרש"י.

והנה, יש נקב, ויש חור. אם אדם עושה חור, אינו נחשב בשביל זה נקב, כי הנקב הוא מפולש מעבר לעבר. זה מדובר כשהנקב קטן. אם מיישחו יעשה קצת פתח, לא ייחשב נקב. והנה בגופנו ישנם נקבים ארוכים, לדוגמא האזניים, שיש שם נקב ארוך, וכן הושט, ושאר החללים שבגוף. יש אומרים עוד [עין אליה רבא סימן ו' סק"א] שהנקבים הכוונה גם לנקבי העור שאינם נראים, שדרכם מזיעים. ונמצא שבגוף ישנם נקבים רבים.

כשאנו אומרים נקב, איננו מתייחסים אל הפתח. מרש"י נראה שהוא מגדיר נקב לפתח שהוא מחוץ לגוף, וכמו הנחיריים והאזניים. אלו הם הנקבים לפי דעתו. והחלל הוא המקום הפתוח, כמו חלל הלב והכרס. אבל לדידן נראה שכשאמרו נקבים נקבים לא התייחסו לפתח, אלא לכל ארכו. וכמו הושט למשל, שיש לו אורך מסויים. במקום מסויים הוא נסגר. וכן החללים, לדוגמא הלב, וכי הוא סתום? הרי יש לו פתחים מסויימים למעבר הדם. וכן הריאה, שיש לה סימפונות למעבר האוויר שאנו נושמים. נמצא א"כ כשאנו אומרים נקבים נקבים וחללים חללים, לא דיברנו על הקצוות, ההתחלה והסוף, אלא על כל ארכם. וכמו שבחלל, אנו כוללים את הכל, גם את החלל הפנימי, כך לגבי הנקבים, אנו כוללים את כל האורך שלו. כולו נחשב נקב.

שאלה מהקהל: ומה ההבדל בין הנקבים לחללים?

תשובת מרן שליט"א: שאלו צרים ואלו עבים. הנקבים הם צרים, בדרך הנקבים. ואילו החללים הם נפוחים.

אלו הם הנקבים והחללים, וכנגדם אנו אומרים נקבים נקבים וחללים חללים, וכשאומרים, מהם סתומים ומהם פתוחים. זה חוזר על שניהם. לא כמו רש"י שמסביר – בהנחה והיינו לוקחים אותנו לפירוש שלנו – מהם סתומים חוזר על הנקבים, ומהם פתוחים ג"כ. אבל אנו אומרים כי גם הנקבים וגם החללים, חלקם סתומים וחלקם פתוחים. זה חוזר על שניהם. שאם יסתם אחד מהם או יפתח, חוזר על שניהם, הן על הנקבים והן על החללים. שהרי יש בקצוות חלקים פתוחים וחלקים סתומים. וכשאומרים מהם סתומים ומהם פתוחים לא התייחסנו לקצוות, אלא לגופו ועיקרו. ובהמשך אנו מתייחסים לזה. והכל על מקומו בא בשלום. וה' יברך את עמו בשלום, אכ"ר.

הודעה חשובה!

שיעור זה הוקלד עפ"י שמיעה בעיקר, נערך והגה לפי הבנת העורך.

השיעור היה לנגד עיני מרן שליט"א קודם הוצאתו, הוסיף מקצת עניינים וציין מעט מקורות, שיפר ותיקן כמה דברים, כי מפאת העומס הרב המונח על כתפיו, נבצר ממנו לעבור הגהה מדוקדקת, להאיר ולהעיר בהרחבה כבשיעורים שעברו.

לאור האמור, בכל ספק או שאלה המתעוררת למעיין בשיעור זה, יש לו לברר היטב את הדבר להלכה ולמעשה אצל מרן שליט"א.

הערות ותיקונים יתקבלו ברצון.

ניתן להקדיש כל שיעור להצלחה ולרפואה, או לעילוי נשמת. השם יוזכר בל"נ בתחילת השיעור מפי מרן הגאון שליט"א, וכן באמירת "מי שבירך" בסוף השיעור.

פרטים בטלפון: 050-4140741
נא לתאם זאת לפני השיעור.